

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

# TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGI

113

Sayı 113

Yıl X,5

Mart 1972

**TÜRK SANATININ BÜYÜK KAYBI**  
**CELAL ESAD ARSEVEN**  
**(1875 — 13.XI.1971)**

Nejat Diyarbekirli

Büyük Türk Sanatı Tarihçisi Celâl Esad Arseven'i kaybetmiş bulunuyoruz. Celâl Esad Arseven Türk Sanatının her dalında Türklüğe hizmet etmiş değerli bir sanatkâr, büyük bir Sanat Tarihçisi ve ünlü bir yazardır.

Türklüğün bütün sanatını ve kültürünü ortaya çıkarmak için inanılmaz bir çalışkanlıkla hayatının en önemli yıllarını bu yolda sarfetmiş bulunuyor. Vefat etmeden kısa bir zaman önceye kadar "Deyimler" gibi söz sanatı üzerinde çalışmalar yapmaktaydı.

Celâl Esad, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde, Türk Sanat Tarihi Enstitüsünün kurucu üyesi ve aynı zamanda temel direklerinden biri idi. Enstitünün bütün kuruluş çalışmalarında bulunmuş, Enstitümüzün kuruluşu ile Akademiye Türk Sanatının bütün dallarında emsalsiz bilgi ve vukufu ve ayrıca çok değerli yayınları ile unutulmaz hizmetler etmiştir. Bu üstün çalışmalarını, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanat Tarihi Enstitüsü mensupları her zaman minnet ve şükranla anacaklardır.

Celâl Esad çok cepheli bir ilim adamıdır; mimarî tarihi profesörü, ressam, yazar, şehir ve çevre plâncısı, ansiklopedist ve sözlükçü, Sanat Tarihçisi olarak, yüzyıla yaklaşan renkli hayatı içine sığdırdığı bu işlerin büyüklüğü karşısında şaşırılmamak elde değildir. O yalnız kabiliyetin, çalışkanlığın, sanat severliğin ve disiplinin ortaya çıkardığı bir insan değil, bir devrin ve muayyen şartların yetiştirdiği emsalsiz bir kıymettir. Türk Sanatı sahasının ilk öncüsü, ve büyük bir ilim adamı olma sıfatı da onu, gene gereği gibi aydınlatamaz. Üzerinde ısrarla durduğumuz en büyük vasfı Türkün yaratıcı dehasına inanması ve dünya ilim çevrelerine ilk defa bir Türk Sanatının varlığından bahsetmesi olmuştur.

Türk sanatı ve kültürünün tespiti, tanıtılması ve yükselmesi için durmaksızın çalışmalar yapmış, atalarımızın geride bıraktıkları ve ırkımızın değişik kıtalarda meydana getirdikleri sanat eserlerini, ilk defa bir bütün içinde dünyaya duyurmuştur. Türk sanatı ve kültürünün yabancı mem-

leketlerde tanınmağa başlamasında hizmeti geçenlerin başında, yine, Fransızca yayınlanmış eserleri ile Arseven gelir. Yazdığı eserlerde dil meselesine de önem vermiştir.

1875 yılında İstanbul'da Beşiktaş'da doğan Celâl Esad, Abdülaziz devri Sadrâzamlarından Ahmet Esat Paşa'nın (1828-1875) oğludur. Babası, oğlunun doğumundan kırk gün sonra vefat etmiştir. Kendisi, annesi Fatma Suzidil hanımefendinin müşfik ve amcası Müşir Kâzım Paşa'nın disiplinli idareleri altında yetişmiştir.

İlk öğrenimini Beşiktaş'da Taşmektep ve Hamidiye okullarında yaptıktan sonra orta okulu 1885'de Galatasaray Sultanisinde ve Beşiktaş'da Askerî Rüştiyede okumuştur.

Rüştiyeden şahadetnamesini alan Celâl Esad, Mektebi Mülkiyeyi Şahane devama başlamıştır. Bu sıralarda fransızcadan çevirdiği ilmi yazılarla yazı hayatına atılmış ve *İkdam* gazetesinde birçok sanat ve kültür makaleleri yayınlamıştır. Mülkiyeden sonra, çocukluğundan beri hasretini duyduğu resim yapma temayülünü gidermek ve karışanı olmadan serbestçe plâstik sanatlar üzerinde çalışabilmek için Sanayi-i Nefise mektebine (Devlet Güzel Sanatlar Akademisine) yazılır. Bu devrede Sanayi-i Nefise, Çinili köşkün hemen yanında şimdiki Eski Şark Eserleri Müzesi olan binada eğitim yapmaktadır. Daha çocukluğundan beri, resme karşı duyduğu büyük ilgi yüzünden ailesinin baskısı altında kalmış, uzun mücadelelerden sonra nihayet istediğine kavuşmuştur. Resme olan derin sevgisi ve ilgisi çok küçük yaşlarda, o devrin adetlerine göre yemeklerini, büyük bir sini etrafında minderlere oturarak yedikleri sırada başladığını daima hatırlar. Bu sini Avrupa'da bilhassa Türkiye için imal edilmiş olup üzerinde Ortaköy Camii, Dolmabahçe Sarayı, Beyazıt Kulesi, Gökusu Deresi, Hünkâr kayığı gibi resimlerle süslü idi. Küçük Celâl Esat'ın Pulat adı verilen bu resimlerle süslü yemek sinisinden sonra resme büyük ilgi duyduğunu ve içinde bu sanat koluna hayatı boyunca yanacak bir meşalenin tutuşmuş olduğunu, yaşı ilerleyince de ramazan aylarında nasıl Karagöz oynatılan kahvelere gittiğini ve bu kahvelerde duvarlara yapıştırılmış taş basması renkli renksiz resimlerin üzerindeki büyük tesirini kuvvetle hissettiğini hatırlar. Resim yapma aşkı gittikçe kuvvetlenirken on yaşında, sokaklarda satılan taşbaskısı renkli resimleri toplamış, onlardan kopyalar yapmış, orta okul öğrencisi iken de değerli bir ressam ve resim öğretmeni olan Yüzbaşı Halil Bey'den ders almıştı. Sanat eğitimi tamamlamak üzere, Akademiye girdiğinde, ailesinin baskısı gittikçe artmış, bu acaip hevesten yani resim yapmaktan vazgeçmesi gerektiğini söyleyerek Hükûmette ciddi bir vazife alacak şekilde yetişmesini ısrarla istemişlerdir. Bu sıralarda onyedinci yaşında bulunan genç Celâl Esad,

ailesinin ciddî ısrarlarına mukavemet ederek Sanayi-i Nefisede resim yapmağa devam etmektedir:

En nihayet, Sadrâzam Esad Paşa'nın oğlu nasıl ressam olur, bu ailenin şerefi ile bağdaşır mı gibi bir faraziye onu çok sevdiği Sanayi-i Nefise'den söküp alır. Devrin padişahı Abdülhamit, Esat Paşanın oğlu da babası gibi asker olmalı diyerek, Harbiye-yi Şahanede, şehzadelerle birlikte zâdegân sınıfında okuması, bilâhare de kendisine yaver olması hakkında, ferman vermiştir.

Ailesi "İrade-i Seniye" nin dışına çıkılmayacağını bildiklerinden sevinç içerisindeydiler. Halbuki kendisi daha genç yaşlarda yürüyeceği yolu çizmişti. O herşeyden önce bir Sadrâzam çocuğuydu, serveti onu hiç bir kayıt altına girmeden hür yaşatacak seviyedeydi. Ömrü boyunca, bıkmadan resim yapmak ve Paris'te "sanat" üzerine araştırmalarda bulunmak en büyük emeliydi. Zaten İstanbul'luların da askerlikten muaf tutulmaları sebebiyle serbest yaşamasına ve resim yapmasına hiç bir mani bulunmuyordu. Aynı zamanda, Mülkiye mektebinde iken hocası Murat beyin aşladığı hürriyet fikirleri, ayrıca o sırada büyük vatan şairi Namık Kemal'in gizli gizli okunan millî ruhları coşturan şiirleri onda büyük tesir yapmıştı. Evinde toplanan diğer arkadaşlarıyla bu konularda dertleşirdiler. İşte bu zihniyetle padişaha yaver olmak ona güç geliyordu. Neticede yakasına "Mektebi Harbiye-i Şahane" yazısı yaldızla işlenmiş, sırmalarla tezyin edilmiş ve altın gibi parıldayan düğmeleriyle, kenarları kırmızı zırhlı siyah çuhadan pırıl pırıl üniformasını giymiş, beline sırma püsküllü kılıcını bağlamış, kordonları takmış, başına da yüksek kırmızı Hamidiye kalıplı ve askeri püsküllü fesi geçirmiş ve subay eğitimi görmeye başlamıştı. Bu eğitimin yanında, Harbiye'de resme de önem verildiğini görünce yeni mesleğine daha fazla sempati duyduğunu, askerliğin yalnız sert bir disiplinden ibaret olmadığını anlar ve yeni mesleğine gittikçe daha fazla bağlanır. Bu sıralarda Harbiye'de, Şeker Ahmet Paşa ve Kolağası Üsküdarlı Ali Rıza bey gibi şöhretli ressam hocalardan ders almıştır. 1310/1893 yılında, Harbiye'de Piyade Paşazade Süreyya, Mareşal Fevzi Çakmak ve Şükrü Paşalar gibi şöhretli askerlerle de okul arkadaşlığı yapmıştır.

1895 yılından itibaren; "Resim Kütüphanesi Serisi" adı altında resim konusu ile ilgili şu eserlerini yayınlamıştır:

1895'de *İlk Resim dersleri*, 1899 da *Ressam ve Mimarlara mahsus Menazır*, 1902 de: *Ressamlara Rehber*, 1903 de: *Renkler ve Yağlıboya, Sanayi-i Nefise İstilahatı, Yapı Malzemesi*.

1908 yılında, Amerika'da Saint Louis şehrinde açılacak beynelmilel bir serginin proje müsabakasına iştirak etmiş (World's Fair Bulletin, St.

Louis July 1903), yaptığı “Eski İstanbul mahalleleri ve büyük çarşı” projesi ile, müsabakada ödül kazanmış ayrıca kendisi, serginin kuruluşu esnasında bu projenin uygulanması ve inşaata bizzat nezaret etmesi için Amerika’ya davet edilmişti. Çok arzu ettiği halde izin alamadığından bu seyahatten vazgeçmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Ayrıca bu sergiye hazırlık ve proje çalışmalarını sürdürürken, İstanbul’un eski eserleri üzerinde incelemelerde bulunmuş, bunları bilahere 1910 yılında bir kitap halinde değerlendirek; *Eski İstanbul abidat ve mebanisi, şehrin tesisinden Osmanlı fethine kadar* adı altında yayınlamıştır. Bilâhare Paris’te bulunduğu sırada, eserinin Fransızcasını bizzat kendisi hazırlayarak Renouard et H. Laurens yayınevini “yabancı memleketlere ait sanatla ilgili araştırmalar” serisinden *Constantinople, De Byzance à Stamboul* adı altında yayınlamıştır. Bu 290 sayfalık mükemmel eser sonradan Rusça’ya da tercüme edilerek Sovyet Rusya’da da basılmıştır. Paris’te 1910’da yayınladığı bu eserin geniş bir bölümünde, Türk sanatıyla ilgili mimarî eserleri tanıtmakta, ayrıca Mimar Sinan’ın hayatından Tezkire’u’l-Ebniye (Binalar Tezkiresi) ve Sedefkâr Mehmet Ağa’nın hayatından bahsetmektedir. Celâl Esad, ilk defa olmak üzere bu kitapta, Türk sanatları ile ilgili konulara girmiş ve Batılılara, Arap ve İran sanatından çok daha zengin ve ayrı bir karakter taşıyan malzemeyi tanıtmıştır.

Bundan sonra *Kadıköy hakkında tarihî ve beledî tetkikat* (1911), *Eski Galata ve binaları* (1911), eserlerini yazmış ve İstanbul şehrinin ilk arkeolojik plânını çıkartmıştır. (Plan archéologique de Constantinople). Ayrıca yine bu sahalarda yazdığı “Belediye Kütüphanesi Serisi” adı altında; *Belediyelerde tasnif-i evrak*, *Belediyelerde inşaatın emaneten idaresi*, *Belediyeler teşkilâtı* v.s. gibi bir kaç kitapçığı da vardır. Sanat ve kütür üzerine sayısız makaleler yazmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu esnasında, memleketimizin mamüllerini ve sanat değerlerini Karadeniz vapurunda bir seyyar sergi ile Batıya duyurmak üzere sergi komiseri tayin edilmiş, hatta Kuzey Afrika limanlarına da uğranan bu uzun geziyi muvaffakiyetle tamamladıktan sonra, *Seyahat intibaları* adı altında bir kitap (1926) yayınlamıştır. Eski Türkçe olarak yayınlanan ve büyük edebî değer taşıyan bu kitap Abdülhak-Hamit’in sitayişkâr ön sözü ile haklı olarak kendisine değerli bir edip ünvanını kazandırmıştır. Ayrıca, Sitte’den tercüme ettiği *Şehir Mimarisi* (1926), *Yeni Mimarî* (1931), *Şehircilik* (1937) kitaplarından başka *Notlar ve Kütüphanelere dair usul-i tasnif* ve yeni sanat akımları hakkında düşüncelerini belirtmek üzere E. G. Benito’dan çevirdiği *Yeni resim hakkında* ki kitablari yayınlamıştır.

Daha, Sultan Abdülhamit zamanında basın hayatına girmişti. Bu devre’de cereyan eden hâdiseler ve baskılar neticesinde II. Meşrutiyet ilân

edilmiş ve hürriyet havası tekrar teneffüs edilmeğe başlamıştı. Celâl Esad arkadaşı Selâh Cimcoz Bey'le birlikte *Kalem* Mecmuasını çıkartmışlardı. Derginin bir takım yazıları ile birlikte resimlerini Celâl Esad hazırlıyor, yazıları da Selâh Cimcoz, Cenab Şahabeddin, Refik Halid, Hüseyin Suad gibi tanınmış yazarlar tarafından kaleme alınıyordu. Dergide çıkan yazılarda memleketin uçuruma doğru gidişi ve hükümetin ehil ellerde olmadığı belirtiliyor ve tenkitler sıralanıyordu. İşte bu tenkitler yüzünden Beyoğlu'nda bulunan dergi binasını zaptiyeler basıvermiş, Celâl Esad ise hapsedilmekten güçlükle kurtulmuştu. Celâl Esad işte bu sıralarda kol-ağası rütbesinde iken (kıdemli yüzbaşı) istifa ederek askerlikten ayrılmış ve kısa bir süre sonra da Paris'e gitmiştir.

Celâl Esad'ın, sanatın hemen hemen her dalında eserler vermiş, söz söylemiş çok yönlü ve renkli şahsiyetini aksettirirken onun Tiyatroya olan alâkasından da burada bahsetmemiz gerekir.

Tiyatroya merakı, küçükken Ramazan aylarında devam ettiği Karagöz gösterilerinden sonra başlamıştı. Ayrıca meddahların gösterilerini ve Galatada o devrin namlı pandomim artislerinin temsillerini izlemişti. Yine ramazan aylarında Şehzadebaşında gösteriler yapan Abdürrezzak ve Minakyan'ın temsillerine büyükleriyle sık sık giderlerdi. Şüphesiz bu gösteriler genç dimağında heyecanlar uyandıracaktı. Nitekim kısa zamanda, tiyatro merakı gönlünde kıvılcımlar yaratmış, Beşiktaşdaki konaklarında bir sahne kurarak mahalle arkadaşlarıyla bir hayli tiyatroculuk oynamışlardı. Sonradan bu merakı daha da gelişmiş, tiyatro eserleri yazmağa kadar varmıştı.

Teşebbüslerinde fikir birliği yaptığı değerli arkadaşı Selâh Cimcoz Beyle birlikte *Sultan Selim-i Salis* (III. Selim) adlı tiyatro eserini yazmış (1909) ve bu tarihî dram Minakyan tarafından İstanbul'da yüz defadan fazla temsil edilmişti. Son zamanlarda tekrar ele aldığı ve gözden geçirdiği bu piyes (1958) *Üçüncü Selim* adıyla Şehir Tiyatrosu tarafından da oynanmıştır. Piyesi Behzat Butak sahneye koymuştur.

Bundan sonra, 1913 yılında *Bay Turgan* veya *Büyük yarın* adlı üç perdelik tarihî bir dram yazmış ayrıca sahne dekorlarını ve kostümelerini bizzat hazırlamıştır. Piyes 1914 yılında muvaffakiyetle sahneye konmuş-  
muştur. Konu orta çağın İç Asya'sında, Türk toplulukları arasında geçtiği için, "Türk Kıyafetleri" üzerinde araştırmalar yapmış, gerekli olanları tespit etmiş ve temsillerde bu kostümler giyilmiştir. Ayrıca suluboya ile yapmış olduğu modellerini ve İç Asya ile ilgili sahne dekorlarını sergilemiştir. Bugün bile Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde 20 yıldır okutulan "Üslup ve Kostüm Tarihi" derslerinde Tarih boyunca Türk kıyafetleri gösterilmezken ve Yunan Roma kıyafetleri öğretilirken, daha I. dünya

harbinden önce Celâl Esad'ın "Millî Kültürümüz" üzerine yaptığı bu araştırmaları takdirle karşılamamak ona hayranlık duymamak elde değildir.

Bu eser hakkında, 31 Aralık 1914 tarihli *Tercümanı Hakikat* gazetesinde Ahmet Ağaoğlu'nun yazmış olduğu bir tenkit yazısında şu satırlara rastlıyoruz:

— "Bay Turgan" veya "Büyük Yarın" piyesi Türklerin eski hayatına ait ilk temaşadır. Timuçin Cengiz Han olacak. Fakat bunun için büyük bir fedakârlık, kahraman bir vücudun, kabile bayraktarının ölmesi lâzım. Çünkü Timuçin'in annesi Ulun Ege bayraktar Turganı seviyor. Fakat bütün kabilenin, Timuçin'in hatta bayraktarın bile en büyük arzusu, Ulun Ege'nin başka biri ile izdivacındadır. Arzu olunan bu izdivaç olursa bir çok boylar Timuçin'e sadık kalarak terki diyar etmiyecekler, bu suretle Timuçin'de Cengiz Han olacak, nihayet öyle bir zaman geliyor ki, Ulun Ege, Bay Turgan'ın ısrarile kabul ettiği bu yeni izdivaçtan sarfı nazar ediyor. İşte bu dakika kabilenin en buhranlı bir dakikasıdır. Bu büyük felâketi bertaraf etmek, Timuçini Cengiz Han yapmak için Bay Turgan kendisini feda etmek mecburiyetinde kalıyor.

Bu itibarla Celâl Esad bey Türk'ün bülent bir hassasını millî bir mefkûreye erişmek hususundaki hasisei mahviyet ve fedakârisini en bariz bir şekilde, adeta mütebellir bir halde tespit etmiş oluyor.

Celâl Esad bey bu kadar ulvi bir hasiseyi tespit ettiğinden dolayı cidden şâyani tebriktir. Bilhassa piyesin bütün ruhunu temsil için, dekorları tanzim hususunda ihtiyar ettiği fedakârlık ve Türk ruhunu tecelli ettirmek suretile gösterdiği yenilik sahnelerimizde şimdiye kadar ilk defa olarak kaydedilecek en büyük bir muvaffakiyettir".

Yine 20 Aralık 1914 tarihli *İkdam* gazetesinde Ahmet Cevdet'in yazmış olduğu tenkitte şu satırları okuyoruz:

— "Bu piyes bizim gönlümüzü, fikrimizi, ruhumuzu yükseltecek bir temaşadır. Bundan Türklerin ilk teşkilât komitesi, ilk temel taşının atıldığı günlerin hatırası tasvir olunmuştur. Mümkün olduğu kadar sözlerin sadeliğine riayet edilmiş, temaşada hüner ifa edenlere tarihi Türk isimleri bulmakta emsalsiz bir muvaffakiyet ibraz olunmuştur. Bu isimleri bundan sonra doğacak Türk çocuklarına ne kadar kolaylıkla bulup verebileceğiz.

Temaşanın sahneleri iyi bir maharetle tertip edilmiş. sima ve elbise-lerin münasebetlerine de mümkün olduğu kadar itina olunmuştur. Eğer yetmiş hakiki sanatkarlarımız olsaydı bu temaşa ile fevkalâde bir opera vücade getirilebilirdi.. Bu piyesi bir millî ders gibi görmeli ve bu noktadan istifade etmeliyiz".

İlk defa, altmış yıl kadar önce sahneye konulmuş olan bu eser, sonradan 20 Nisan 1936'da Kadıköy halkevinde müzikli olarak tekrar oynanmıştır. Bugünün gençliğine hitap eden yönleriyle büyük bir değer ve milli bir ruh taşımaktadır. Bu eseri ilk oynayan sanatkarlar: Fehim, Nureddin Şefkati, Binemecyan ve Bayan Kınar gibi devrin tanınmış aktör ve aktisleriydi.

Bu eserden sonra da "Gökte ararken" piyesini tercüme etmiş, ayrıca operetler de yazmıştır.

"Büyük Yarın" adlı eseri Tepebaşı ve Şehzadebaşında aylarca oynarken, Darülbedayi de "Saatçi" ve "Büyük İkramiye" gibi operetleri de çağının ünlü sanatçıları Hazım Körmükçü, Behzat Budak, Emin Belig v.s. tarafından muvaffakiyetle temsil edilmekteydi. 1971-1918 yıllarında, müzisyen Radelya ile işbirliği yaparak, Türk müziğini harmonize etmiş ve "Şaban" adını verdiği bu opera komik de, Almancaya tercüme edildikten sonra viyana Operasında defalarca oynamıştır.

Müziğe karşı büyük bir kabiliyeti olduğu gibi, piyano, akordeon, gitar, ut, mandolin gibi müzik aletlerini de çalardı. Bunları istirahat anlarında romantik bir üslupla çalarken o anda doğan (emprovize) melodileri kısık bir sesle mırıldanması en hoşlandığı anlardan biriydi.

Şehremini Cemil Paşa'nın devrinde, Darulbedayi-i yeniden kurmak üzere Fransa'dan davet edilen Antoine'in bir müddet muavinliğini yapmış, bilâhare bu müessesenin müdürlüğüne getirilmiştir. Tiyatro ilgisi bir müddet yöneticilik suretiyle devam etmiştir. Bu devrede Beyoğlunda, Odeon tiyatrosundaki temsiller, onun idaresi altında muntazaman oynanmıştır.

Paris, Berlin, Viyana gibi Avrupa'nın çeşitli kültür merkezlerinde bulunmuş, müzelerinde ve kütüphanelerinde araştırmalar ve incelemeler yapmıştır.

Paris dönüşü, Cemil Paşa'nın ilk şehremenliği (Belediye Başkanlığı) sırasında (1912) Celâl Esad, "Şehremaneti Umur-u Fenniye" ve "İstatistik Müdürlüğü" ne getirilmişti. Birinci dünya harbi sıralarında onu Kadıköy Belediye Şube Müdürlüğü vazifesini ifa ederken görüyoruz. 1915 yılında İttihatçıları uyararak batıda Türklerin asker meziyetlerinin yanında, sanatçı yönlerinin de ağır bastığını aksettirebilecek resim ve heykel sergileri ve konserler verebilme imkânlarının araştırılması gereğini telkin etmiş ve Harbiye Nezaretinde vazifelendirilerek devletin iyi niyet elçisi olarak, Viyana ve Berlinde Türk ressamlarının sergilerini düzenlemiş, ayrıca Zeki Bey Başkanlığındaki Mabeyn-i Hümayun Mızıkasına da bu merkezlerde konserler verdirmiştir.

Batıda açılan bu ilk resim sergisine Namık İsmail, Çallı İbrahim, Feyhaman, Hikmet Onat, Sami Yetik ve Ali Sami gibi değerli ressamlarımızın eserlerini götürmüştür.

Birinci dünya harbi sıralarında Viyanada ve bilâhare geçtiği Berlinde çok sıkıntılı zor ve parasız aylar geçirmiş, bir çok değişik işler yapmış hattâ Münih'te bir film şirketi kurarak adını "Trans-Orient Films-Essad" koymuş ve çevireceği filmin senaryosunu yazmış ve filmin rejisörlüğünü dahi deruhte etmiştir. Filmin adı: "Die Tote Wacht" (Koruyan Ölü) dür. Bu suretle Celâl Esad Avrupa'da senaryo yazan ve film çeviren ilk Türk sanatçısı olmuştur. Ondan sonra "Ölüm kulesi" (Senaryosunu da kendisi hazırlamış) ve "Semra ve Turgut" adlı kurdelâsını da tamamladıktan sonra, diğer mesgaleleri arasında bir daha film çevirme, fotoğraf çekme, senaryo yazma gibi konularla uğraşma fırsatını bulamamıştır. Halbuk fotoğraf çekme temayülü onda Mülkiyeye girdikten sonra başlamıştı. Seksen yıl kadar önce İstanbul'da fotoğrafçılık daha gelişmemiş bir durumda bulunduğu sıralarda genç Celâl Esad'a çok iş düşmüş bu konuda epey ilerleme fırsatını bulmuştur. O zamanlar Türk kadınlarının fotoğrafhanelere giderek fotoğraflarını çektirmeleri hem yasak, hem de kötü karşılandığından, Celâl Esad bütün aile efradı ve komşu kadınların fotoğraflarını çekerek fotoğrafçılık bilgisini bir hayli ilerletmişti.

İstiklâl savaşında Türk ordusunun İzmir'i alışı sırasında Avrupa'dan dönen Celâl Esad, bir müddet sonra devrin Maarif Vekili bulunan Hamdullah Suphi bey tarafından Sanayi-i Nefise (Devlet Güzel Sanatlar Akademisi) mimarî tarihi muallimliğine tayin edilmiştir.

Bu vazifesi devam ederken (1921-1941) aynı yıllar içinde Ankara şehri İmar plânlarını hazırlayan Jansen'e 17 yıl kadar süren bir müddet içerisinde müşavirlik vazifesini ifa etmiştir. Yine bu sıralarda Muhafazai Asâr-i Atika (Eski Eserleri Koruma Encümeni) azalığı, Kadıköy Halkevi Başkanlığı gibi vazifelerde de bulunmuştur.

Büyük Millet Meclisinin yedinci devresinde İstanbul Millet Vekilliğine seçilmiş, bilahare 8. devrede Giresun millet vekili olarak politik hayata devam etmiştir. Fakat kendisi hiç bir zaman politikacı olamadığından bahsederdi. Sulu boya tekniği ile, kendine has yarı realist yarı impressionist bir üslûpla yapmış olduğu resimlerle de ressam olarak haklı bir şöhret kazanmıştır. Eserlerinde renk olarak pastel ve şeffaf renklere itibar etmiş konu olarak da bilhassa "paysage"lara yer vermiştir. Sanatkârın yağlı boya ile yapmış olduğu, Büyük Millet Meclisinin, Gazi Mustafa Kemal Başkanlığındaki ilk toplantılarından birindeki resmi, devrin heyecanlarını aksettirmesi bakımından büyük yankılar yapmıştı. Bu arada, memleket içinde ve dışında sayısız sergiler açmıştır.

Celâl Esad üç defa evlenmiş ve ilk evliliğinden üç çocuğu olmuştur. İlk oğlu Hikmet beş yaşında dadısının ihmali yüzünden bir kazaya kurban gitmiş, bilâhare Sinan Esad Beyle, Leylâ Hanımefendi doğmuşlardır.

1940 yılından beri evli bulunduğu son eşi Leman hanımefendi kendisi gibi sanatkâr ve ressam ve iyi bir müzisyendir. Bu evlilik kendisine büyük bir huzur sağlamış, mütevazî ve sempstik evleri, sık sık verdikleri davetlerde, memleketimizin çeşitli sanat dallarında tanınmış sanatkârların ve ilim adamlarının devamlı toplandıkları bir mekân haline gelmiştir. Bu durum 13 Kasım 1971 cumartesi gününe kadar devam etmiş, sabah saat altıya çeyrek kala, muhterem eşinin kollarında vefat edinceye kadar sürmüştür.

Çeşitli dallarda verdiği eserlerin en önemlileri: *L'Art Turc*, (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1939), *Les Arts Decoratifs Turcs*, (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1952), Beş ciltlik *Sanat Ansiklopedisi* (1943), üç ciltlik *Türk Sanat Tarihi*'dir. Beş ciltlik sanat ansiklopedisini tek başına hazırlaması bile başlı başına bir hadisedir ve geniş bir ilim vukufunu aksettirir. Memleketimizde sanat öğrenimine yayınları ile hizmet ettiği gibi sanat terimlerini de araştırması bakımından çok değerli hizmetler ifa etmiştir. İnanılmaz bir çalışkanlıkla memleketimizde sanat terimlerini tanıtmakta öncü olmuş, sanat sözlüğünün temelini de yine o atmıştır. 1919 yılında 109 sayfalık "İstilâhat-ı İlmiye Encümeni tarafından Sanyai-i Nefisede mevcut kelimat ve tabiart için vaz ve tedviri tesbit olunan istilâhat mecmuası"nı yayınlamış, 1924 de *Kamus-u Sanat*'ı (Dictionnaire des Termes d'Art Français-Turc, Turc-Français, Stamboul İmp. Amiré, 1340) çıkarmıştır. Yazar bu eserinde sanat terimlerini, Fransızca karşılıkları ile beraber resimli olarak takdim etmiştir.

Türk sanatının bütün devrelerini o zaman elde bulunan kısır malzeme yığını içinde İç Asya'daki en erken çağlardan itibaren bir bütün olarak ele almak ve başarmak ve Türkün yaratıcı dehasının ilmî açıdan tespitinin ilk kurucusu olmakla müstesna ve erişilmeyecek bir seviyeye ulaşmıştır. Batının sanat çevrelerinde yetişmiş bir genç Türk aydınının ilk defa olarak kendine has bir Türk Sanatının varlığından bahsetmesinin (Constantinople, De Byzance à Stamboul adlı Paris'te 1909'da yayınladığı eserinde) batılı yazarlar ve yayınevi sahibi tarafından nasıl yadırgandığını ve tereddütler doğurduğunu, 1928'de eski yazı ile yayınlamış olduğu *Türk Sanatı* kitabında ve *Türk Sanatı Tarihi, Menşeiinden bugüne kadar* adlı eserinin ön sözünde uzun uzun bahseder.

Verimli çalışmalarıyla meydana getirdiği ve 1928'de de yayınladığı *Türk Sanatı* kitabından (Türk Ocakları Merkez heyeti tarafından neşrolunmuştur, İstanbul Akşam matbaası 1928) ve bunun daha genişletilmiş

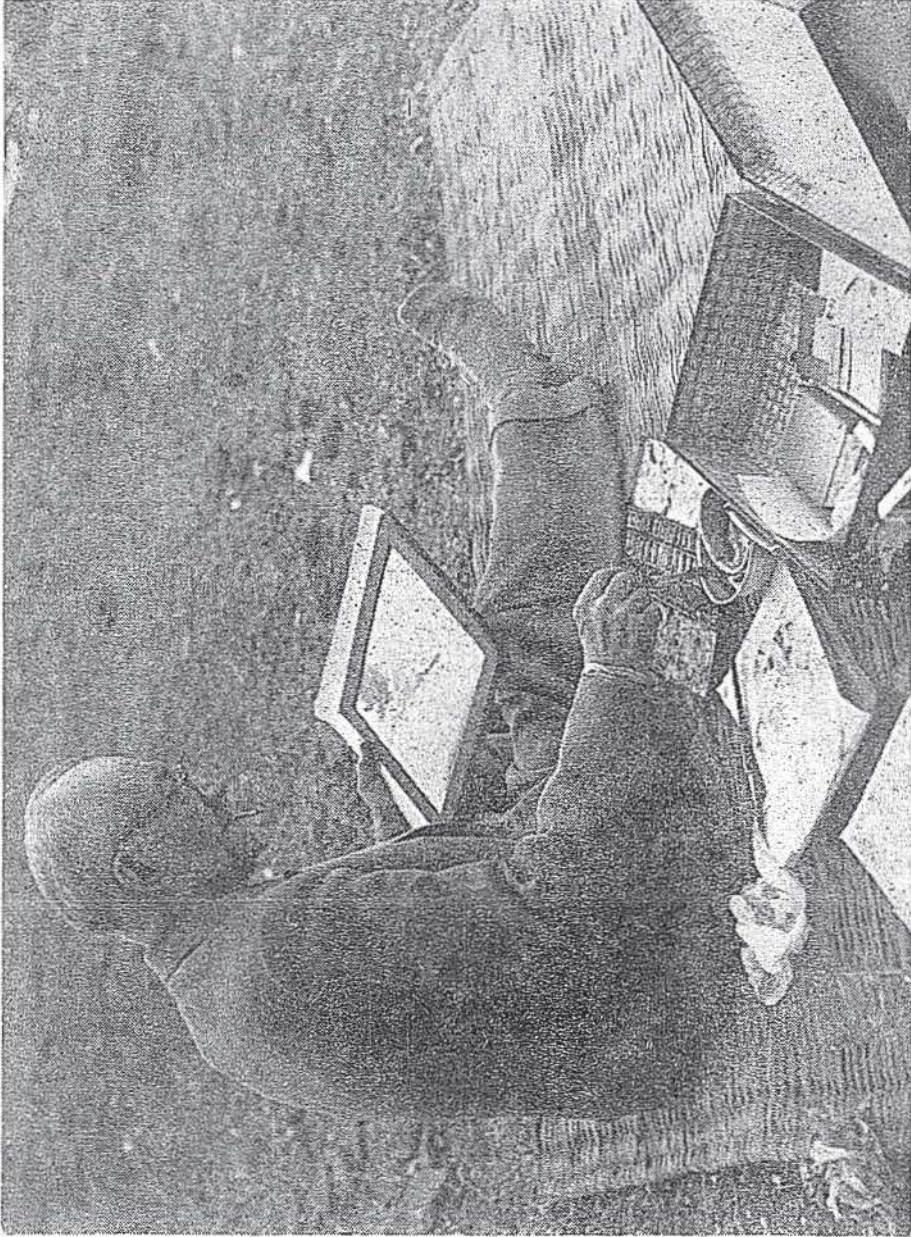
şekli olan *L'Art Turc* (Millî Eğitim Basımevi İstanbul 1939) adlı dev eserinden ve yine süsleme sanatlarımızı ihtiva eden *Les Arts Decoratifs Turcs* (Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1952) adlı diğer bir dev eserden sonra, o zamana kadar topladığı malzemelere ilâveten yeni yeni malzemelerle zenginleştirdiği *Türk Sanatı Tarihi, Menşeiinden bugüne kadar, Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar* adlı büyük eserini, 3 cilt olarak 1954 den 1959'a kadar fasikül, fasikül yayınlamıştır. (Millî Eğitim Bakanlığı "yayınları"). Fakat bu eseri basarken karşılaştığı güçlükler dolayısıyla, eserin son kısmını tamamlama fırsatını bulamamıştır. İki yıl kadar önce bir yayınevini yarım kalan bu son eserini tekrar bütünüyle yayınlama teklifine müspet cevap vermekle beraber sıhhatinin gittikçe bozulması yüzünden eserin kontrolünü ve tashihlerini tam yapamamış böylece 1970'de yayınlanan "Türk Sanatı" adlı son eserine fazla itina gösterme imkânını bulamamıştır.

Sıhhatinin en bozuk olduğu zamanlarda bile, Türk sanatı ve Türk kültürü için hayatını vakfetmiş bulunan bu koca Türk, Sanat ve ilim adamı ve damgasını vurmuş olduğu büyük bir devir, onun ölümü ile tarihe intikal etmiş bulunmaktadır. Son resmî görevi, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulundaki müntehap azalığı idi. İstanbul'un imar faaliyetleri devam ederken, bir iki eski esere karşı yapılan tasarruftan üzüntü duyarak 1958'de istifasını vermişti.

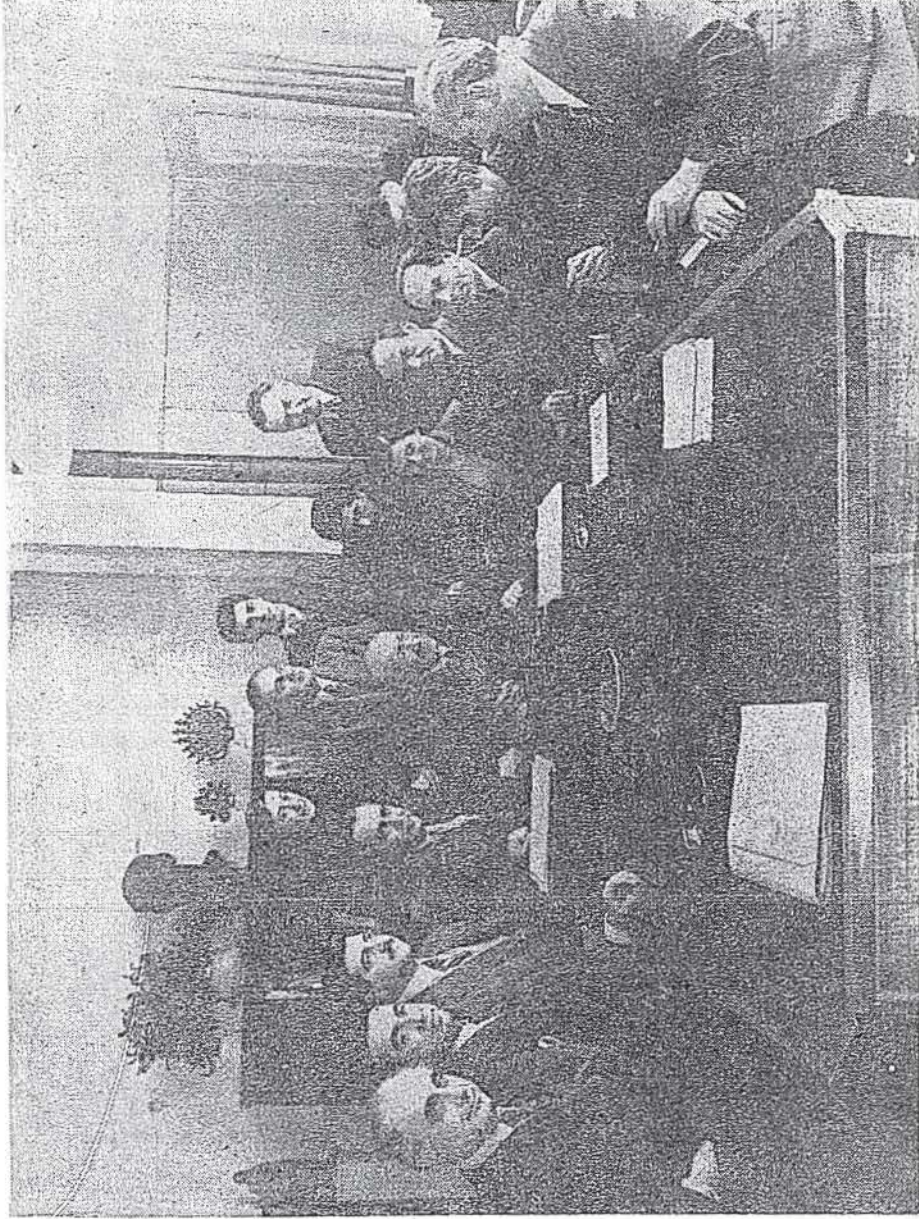
Ölüm döşeginde iken Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesi tarafından kendisine verilen "Fahri Doktorluk" payesi ile Kültür Bakanı Talât Halman tarafından tevdi edilen Devlet Kültür Armağanı, bu büyük ilim ve sanat adamına cemiyetinin son şükran ifadesi olmuştur.

Aziz hocamız Prof. Dr. Celâl Esad Arseven'e Allahtan mağfiret dilerken, başlıca temennimiz Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde onun ideallerinin gerçekleştirilebileceği bir ortamın vücuda gelmesidir.

Aziz hatırası önünde saygıyla eğilirken, feyzini almış bir nesle de tercüman olduğuma inanıyorum.



Celal Esad Pavli adasında sulu boya ile resim yaparken



1952 yılında, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde, Başkan Prof. Zeki Faik İzer'in Celâl Esad'la birlikte kurdukları Türk Sanat Tarihi Enstitüsünün ilk toplantılarından birinde